

KÉPTILALOM A BIBLIAI HAGYOMÁNYOKBAN

PUSKÁS Attila*

Dolgozatunk célja röviden bemutatni a bibliai szövegekben sokszorosán tanúsított Isten-ábrázolás tilalmának eredeti értelmét, jelentésének és hatókörének változásait, valamint a tilalom határait. Elsőként számba vesszük a képtilalmat megfogalmazó jogi, elbeszélői és prófétai hagyományok lényegi tanítását. A rákövetkező fejezetben a képtilalom jelentésének árnyalásaként számot vetünk azzal, hogy a bibliai szövegek állítása szerint JHWH maga alkotja meg vagy rendel el jelenléte érzékelhető jeleinek elkészítését, valamint láttatja magát, lehetővé téve bizonyos határok között önmaga érzékelését az előre kiválasztottak számára.

1. A képtilalom alapszövegei a jogi, elbeszélői és prófétai hagyományokban

A képtilalom parancsával a dekalógus mindkét szövegváltozatában (Kiv 20,4; MTörv 5,8) találkozunk: „Ne csinálj magadnak faragott képet vagy hasonmást arról, ami fent van az égben, vagy lent a földön, vagy a vizekben a föld alatt. Ne borulj le ilyen képek előtt, és ne imádd őket [...]” (Kiv 20,4; vö. MTörv 5,8). Ugyanígy – bár kisebb-nagyobb szövegvariánsok formájában – felbukkan az Ószövetség valamennyi nagy törvénygyűjteményében is (Szövetség könyve: Kiv 20,23; privilégikus jog: Kiv 34,17; szentség törvénye: Lev 19,4; 26,1; szichemi tizenkétparancsolat: MTörv 27,15). A különböző szövegvariánsok közötti függőségi kapcsolat pontos rekonstruálása és az eredeti forma kétségen kívüli bizonyossággal történő megállapítása aligha lehetséges.¹ A képtilalom

* Egyetemi tanár, PPKE HTK.

¹ Christoph DOHMEN: *Studien zu Bildverbot und Bildtheologie des Alten Testaments*. Stuttgart, Katholisches Bibelwerk, 2012. 28.

parancsának eredeti értelmét megvilágítja az a kontextus, melyben a jogi szövegekben szerepel. A dekalógus mindkét szöveghelyén a más istenek tiszteletét tiltó parancsolat – „Senki mást ne tekints Istennek, csak engem!” (Kiv 20,3); „Ne legyenek más isteneid!” (MTörv 5,7) – után közvetlenül következik. A többi jogi szöveggyűjteményben a képmások készítése úgy jelenik meg, mint istenek aranyból és ezüsből gyártott képmásainak (Kiv 20,23) vagy istenek öntött képmásainak a készítése (Kiv 34,17; Lev 19,4). Minden esetben idegen/más istenek kultikus használatra szánt – ezt jelzi a leborulni, imádni igék gyakori használata is – képmásainak a tiszteletét tiltja a parancs, mert ez összeegyeztethetetlen JHWH kizárólagos tiszteletével. Így tehát a más istenek tiszteletét tiltó és a képmások – más istenek képmásainak – készítését és tiszteletét tiltó első két parancs a lehető leghamarábban összetartozik: amit az első parancs elvontabb formában állít követelményként, a második parancs ugyanazt konkretizálja a vallásgyakorlat szempontjából. JHWH kizárólagos tisztelete alapozza meg a képtilalmat, mely gyakorlati következménye és oldala annak. A képtilalom parancsa a monolatrikus JHWH-tiszteletnek ebben a korszakában hallgatólagosan előfeltételezi, hogy az ókori keleti vallási kultuszokban használt kultikus istenképek valóban megjelenítik az ábrázolt isteneket, így a kultuszképek tisztelete az ábrázolt istenség tiszteletével azonos.² Éppen ezért tiltott a kultuszképek készítése és tisztelete, hiszen ez az ábrázolt istenek tiszteletével lenne azonos.

Amikor a fogság idején a monolatrikus JHWH-tisztelet átalakul teoretikus monoteista JHWH-hitté, ez hat a képtilalom parancsának értelmezésére és a parancs nyelvi megformálására.³ Egyre inkább jelentőségét veszti és háttérbe kerül az idegen istenek tiszteletének tiltása, mely eredetileg megalapozta a képtilalmat – hiszen ezek az istenek valójában nem is léteznek. Másfelől, ezzel párhuzamosan a képtilalom parancsa önállósodik, önálló alakban jelenik meg és a jelentéstartalma is kitágul. A fogság végén vagy azután keletkezett szövegekben megfigyelhető ez a jelentéskiterjesztés: a más istenek kultikus

² Ez a hallgatólagos előfeltételezés nyilvánvalóan az ókori közel-keleti vallások önfelfogásából és képértelmezéséből indul ki, amely valóban nagyfokú megjelenítő erőt, egyfajta azonosítást látott a képi ábrázolás és az ábrázolt istenség között. Valamely szentélyben felállított és felszentelt isten-képet, isten-szobrot felkeresni a Közel-Keleten széles körben elterjedt szóhasználat szerint annyit jelentett, mint „isten arcát látni”. A képi ábrázolásnak tulajdonított megjelenítő erő következménye a kép előtti leborulás. Vö. DOHMEN i. m. 85. Az ókori keleti vallások közös meggyőződése volt, hogy „az istenségek jelenlétét érzékileg észlelhető képmásaik hozták létre. Mind Egyiptomban, mind Mezopotámiában elkészítettük csúcspontját és lezárását jelentették a fényűző ‘beköltözési szertartások’, amikor az istenség lakást vett a képmásban, ami által az élettel telt meg.” Eckhard NORDHOFEN: Az ikon – válasz a képtilalomra. *Communio*, 2022/3–4. 59.

³ DOHMEN (2012) i. m. 81köv; 89köv.

képmásának készítését és tiszteletét tiltó parancs átalakul mindenfajta kultikus ábrázolást tiltó parancssá. Ez a jelentésváltozás figyelhető meg többek között a Deuteronomium egyes szöveghelyein (vö. MTörv 4,23.25; 27,15). Itt nem idegen istenek képmásának készítését és tiszteletét tiltó kijelentésekkel találkozunk, hanem olyanokkal, melyek általános érvénnyel tiltanak bármilyen alakban kultikus Isten-ábrázolást. A Deuteronomium e kiterjesztett érvényű tiltás teológiai indokaként nem is az idegen istenek tiszteletének a helytelenségére, hanem a sínai teofániára hivatkozik. „Amikor az Úr Hórebbe a lángok közül szólt hozzátok, semmiféle alakot nem láttatok. Ne vetemedjete hát arra, hogy istenképet csináljatok magatoknak, férfi vagy nő alakjában, valamelyik szárazföldi állatnak az alakjában [...]” (MTörv 4,16). A szöveg kétszer is hangsúlyozza, hogy „alakot (*temúnah*) nem láttatok” (4,12.16). Az érvelés logikája szerint: mivel senki nem látta JHWH alakját, nem is lehet őt ábrázolni. Ha valaki mégis készítené képet róla, az szembe menne JHWH akaratával, aki nem mutatkozott meg semmilyen alakban, egyedül szava által nyilatkozott meg. Az embernek kizárólag oly módon szabad és kell tisztelni JHWH-t, ahogyan ezt ő maga lehetővé teszi: nem képi ábrázolás útján, hanem kinyilatkoztatott szavának/törvényének engedelmes megtartásával, melyet a két kőtáblára írt, azaz írásba foglalt szava tartalmaz. Míg más népek kultuszában a képek jelenítik meg az ábrázolt istenséget, addig Izrael számára ezt a szerepet JHWH szava, törvénye tölti be.⁴

A jogi szöveggyűjtemények mellett a bibliai elbeszélő és prófétai hagyománynak is témája a képtisztelet kérdése. A Kivonulás könyvében olvasható történet az aranyborjú készítéséről (Kiv 32,1–6) több szállal is kapcsolódik a képtisztelet kérdésköréhez. Az elbeszélés elsődlegesen nem a képi ábrázolásról vagy a képtilalomról szól, hanem a történet középpontjában Isten lehetséges jelenléti módjának az alapkérdése áll: igéjében vagy kultikus képmásban van-e jelen Isten népe számára?⁵ Az elbeszélés azonban előkészíthette a dekalógusnak a képtilomról szóló jogi előírásait, s úgy is tekinthető – ez magában a bibliai hagyományban tetten érhető értelmezés –, mint az ószövetségi képtilalom ún. alapító-története. Az aranyborjú-készítés bűnének redakciós feldolgozása, mely többek között a Mózes és JHWH közötti párbeszédben jelenik meg (Kiv

⁴ Egyes értelmezések szerint a lehetetlen megkísérlése, JHWH képi ábrázolása egyszersmind az idegen/más/hamis istenek tiszteletét tiltó törvény hatálya alá is esne, mert az így előállított kép csak egy más/hamis isten ábrázolása lehet. Vö. Sven PETRY: *Die Entgrenzung JHWHs. Monolatrie, Bildverbot und Monotheismus im Deuteronomium, in Deuterocesaja und im Ezechielbuch*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2007. 81.

⁵ Christoph DOHMEN: *Exodus 19–40*. (Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament) Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2004. 292köv.

32,7–14), egyértelműen JHWH kizárólagos tiszteletének és a hozzá kapcsolódó képtilalom parancsának a fényében értelmezi a történetet, a dekalógus és a Szövetség könyve erre vonatkozó előírásaihoz kapcsolva azt (Kiv 20,3–5; 20,22–23). A történet eredeti üzenete is számot vet a képi ábrázolás teológiai problémáival, de annak értelmezésében, hogy mi teszi az aranyborjú készítését bűnös cselekedetté, eltér a redakciós olvasattól. Az elbeszélés onnét indul, hogy a Hóbrebe felment Mózes távollétében a nép elbizonytalanodik, úgy látja, hogy Mózes, aki eddig vezette őket JHWH és közvetítette az Istennel való kapcsolatot, JHWH jelenlétét, nem fog lejönni a hegyről. Ebben a helyzetben fordul a nép Áronhoz: „Készíts nekünk isteneket (*elohim*), akik előttünk járnak” (32,1). A népnek szüksége van Isten további jelenlétére és vezetésére, de ezt Mózes nem tudja biztosítani. A nép kérése tehát Isten jövőbeli jelenlétének és vezetésének a biztosítására irányul, amikor úgy látja, hogy ez veszélybe kerül. Talán már ez a bizalmatlanság is bűn, mely megkérdőjelezi JHWH hűségét, de a bűnös magatartás akkor éri el tetőpontját, amikor a nép így kiált az aranyborjú előtt: „Íme, ezek a te isteneid (*elohim*) Izrael, akik Egyiptom földjéről kivettek” (32,8).⁶ Ez a felkiáltás már nem a jövőbeli isteni vezetésre vonatkozik, hanem a JHWH üdvözítő cselekvéséről és jelenlétéről szerzett, Mózes által közvetített üdvtörténeti tapasztalatot most utólagosan egy emberi kéz által előállított kultikus isten-ábrázolásra vetíti.

„Ezzel a holt isten-képmásba lehel életet, hogy neki tulajdonítsa azt a tapasztalatot, amit korábban Mózes által az élő Istenről szerzett. [...] Az elbeszélés arra fut ki, hogy élesen szembeállítsa az anyagi kép változhatatlan statikus mivoltát az elbeszélte tapasztalatok nyitottságával és elevenségével.”⁷

A történet jól tükrözi a kultikus kép készítésének és tiszteletének ambivalenciáját és veszélyeit. A nép nem más isteneket akar imádni JHWH helyett, hanem a jövőbeli isteni vezetést akarja biztosítani. Áron sem más isteneknek akar oltárt építeni, áldozatot bemutatni és ünnepet tartani, hanem JHWH-nak (32,5). Ez az eredeti szándék mégsem tud megvalósulni, mert JHWH jelenlétének és vezetésének aranyborjú alakjában történő ábrázolása ellenkezik azzal, ahogyan

⁶ A héber „*elohim*” kifejezés jelenthet istent vagy isteneket, így fordítható többes számú, de egyes számú alakban is. A hozzá kapcsolódó ige hasonlóképpen állhat egyes számban ugyanúgy, mint többes számban, anélkül, hogy feltétlenül jelentés-megkülönböztető szerepe lenne. Vö. DOHMEN (2004) i.m. 291., 298.

⁷ DOHMEN (2004) i. m. 298.

JHWH akar jelen lenni népe körében, s szembe megy azzal a tapasztalattal, amit az Ő jelenlétéről és vezetéséről a múltban szereztek. Ugyanígy ellenkezik a JHWH-tradíció istentapasztalatával az is, hogy Áron az aranyborjú kultikus ábrázolásához kötődő új JHWH-ünnepet akar bevezetni (32,5), hiszen egyedül JHWH-nak áll jogában elrendelni ünnepet (vö. Kiv 23,14–19). Mindennek az lesz a következménye, hogy a szándékolt JHWH-tisztelet, mivel nem felel meg a JHWH-ról szerzett üdvtörténeti tapasztalatoknak és JHWH akaratának, végül bűn lesz. Nem tudja biztosítani JHWH cselekvő jelenlétét, sőt eltávolít JHWH-tól és már csak egyetlen lépésnyire van attól, hogy más/idegen istenek tisztelete legyen. Ez a veszély annál is súlyosabb, mert a kánaánita Baál-kultuszban a borjú volt Baál-isten kultikus ábrázolása.⁸ A történet redakciós értelmezése szerint, amely JHWH és Mózes párbeszédében fogalmazódik meg (32,7–10; 32,31–32), Izrael meg is tette ezt a lépést, letért arról az útról, melyet az Úr előírt neki, nagy bünt követett el. Az aranyborjú előtti kultikus ünnep, áldozatbemutatás, lakoma karikatúrája és ellenpontja lesz JHWH igazi tiszteletének, ahogy az a Sínai teofánia történetében megjelenik (Kiv 19–24; különösen Kiv 24,11).⁹

A bibliai jogi és elbeszélő hagyományokon kívül a prófétai tradícióban is megfigyelhető a kultikus ábrázolás kritikája. Már a fogság előtti próféták szószólói voltak a kizárólagos JHWH-tiszteletnek, s ezzel összefüggésben figyelmeztettek azokra a veszélyekre, melyekkel JHWH kultikus ábrázolása járhat. Jóllehet náluk még nem bukkan fel a képtilalom egyértelmű parancsa, de tevékenységükkel előkészítették a képtilalom parancsának jogi megfogalmazását, mint JHWH kizárólagos tiszteletéből fakadó követelményt. A K.r.e. 8. században működő Ozeásnál a kultikus JHWH-ábrázolás kritikája két szempontból fogalmazódik meg. Egyfelől, a próféta kifejezetten Szamáriának

⁸ A kánaánita panteon főistenét, Él-istent bika, a neki alárendelt Baál-istent, borjú képében ábrázolták. Vö. DOHMEN (2004) i. m. 296–297.

⁹ A Királyok első könyvében is olvasható egy történet aranyborjú felállításáról és kultikus tiszteletéről. Salamon halála után Jerobeámot (K.r.e. 931–913) választják meg Izrael királyává, aki Bételben és Dánban egy-egy aranyborjút állíttatott fel, hogy az izraeliták ne a jeruzsálemi templomba járjanak, hanem JHVH-ét az északi ország ezen szentélyeiben tiszteljék. Bár a Kivonulás könyvében elbeszélte történethez képest itt nyilvánvalóan új elem a jeruzsálemi kultuszcentralizáció megakadályozásának a politikai célt is szolgáló szándéka, mégis nyilvánvaló a két történet irodalmi összefüggése. A Jerobeám-féle aranyborjúkészítésről szóló elbeszélés több lényeges mozzanata megegyezik a Kivonulás könyve történetének alapelemeivel. (1) Jerobeám kijelentése azonos a nép felkiáltásával: „Íme, ezek a te isteneid (*elohim*) Izrael, akik Egyiptom földjéről kivezettek” (1Kir 12,28; Kiv 32,4). (2) Új JHWH-ünnep bevezetése (1Kir 12,32–33; Kiv 32,5). (3) Mindkét esetben igaz, hogy a főszereplők nem idegen isteneket akarnak tisztelni, hanem JHWH-ét, de ezt helytelenül, akarata ellenére teszik. (4) Mindkét esetben JHWH-tól való elfordulásról, bűnről van szó (1Kir 13,34; Kiv 32,8–10; 32,31–45), melyet büntetés követ (1Kir 13,4.33–34; Kiv 32,25–29). Vö. DOHMEN (2004) i. m. 298–304.

a JHWH kultikus tiszteletére aranyból-ezüstből készített „borjú”-ábrázolását illeti kemény bírálattal (Oz 8,5-6; 13,2), melyet az izraeliták a kánaániták által Baál-isten tiszteletére emelt „borjú” szobornak a mintájára csináltak (Oz 13,2).

„Ozeás ismeri a kép ambivalenciáját, vagyis függetlenül a vele összekapcsolt elképzelésektől, minden kép már 'foglalt'. Jóllehet bizonyos szimbólumoknak és megjelenítéseknek lehet legitim helye a JHWH-kultusz terében, mégis Ozeás szemében a kép, mint vallási eszmék sokértelmű hordozója, elutasítandó, mert a képi ábrázolás nem tud a JHWH-kultusz és a kánaáni Baál-isteniség kultusza között szükséges megkülönböztetéssel szolgálni.”¹⁰

A más vallási tradícióból kölcsön vett és JHWH tiszteletére alkalmazott képi ábrázolás könnyen egy másik/idegen istenség, Baál-isten tiszteletére vezethet, s ezzel szembe megy JHWH kizárólagos tiszteletével. Másfelől, a próféta általánosabb természetű kritikai észrevételt is tesz, amikor a kultikus képi ábrázolásról kijelenti: „Kézműves készítette, bizony nem Isten az” (Oz 8,6). Hogyan is tudná az ember alkotta és pusztulásnak kitett kultikus kép ábrázolni az örökké élő Istent? Ozeás kétségbe vonja tehát a kultikus kép alkalmasságát Isten tiszteletére, de még élesebb kritikával illeti azt a képtiszteletet, mely nem tesz különbséget a megjelenítő képi eszköz és a Megjelenített között (vö. Oz 13,2–3). A babiloni fogság idején működő próféták még általánosabb kritikát fogalmaznak meg. Bírálatak címzettjei már nem a JHWH-tisztelő izraeliták, hanem az isteneik kultikus tiszteletére képeket és szobrokat készítő népek. Deutero-Izajás, aki a monoteista hit fényében határozottan kimondja, hogy a pogányok által tisztelt istenek semmik, vagyis nem léteznek, ebből levonja a következtetést, hogy a semmi-istenek képeit készítőik és tisztelőik megszégyenülnek. Maró gúnnnyal részletezi a bálványkészítés folyamatát, hogy megmutassa azt a belső ellentmondást, amely itt rejlik: az ember a saját maga alkotta isten-képmás előtt borul le (Iz 44,12–19). Hogyan is tudná megjeleníteni a keletkezett, pusztulásra képes, az anyag behatárolt tulajdonságaihoz igazodó előállítás során készült holt kép az örök, semmi által nem korlátozott és élő Istent? Kritika tárgya az is, hogy a próféta értelmezése szerint a kultikus isten-képek tisztelői azonosítják az ábrázoló eszközt a megjeleníteni kívánt istenséggel.¹¹

¹⁰ DOHMEN (2012) i. m. 88.

¹¹ Ehhez hasonló kritikai szempontok fogalmazódnak meg Jeremiás (Jer 10,3–9) és Báruk (6,15–22) ígéhirdetésében azzal a különbséggel, hogy ők közvetlenül Izraelhez intézik szavukat. A prófétai kritika alapszempontjai tovább élnek a bölcsességi hagyományban is. Így a

2. JHWH jelenlétének érzékelhető jelei és JHWH látása

Miután számba vettük a JHWH-tisztelethez kötődő képtilalomról illetve képi ábrázolás kritikájáról tanúskodó jogi, elbeszélői és prófétai hagyomány tanúságtételének fő gondolatait, röviden ki kell még térnünk a témánkhoz kapcsolódó két fontos szempontra: JHWH jelenlétének érzékelhető jeleire és JHWH látásának kérdésére. Először is érdemes megjegyeznünk, hogy a képi ábrázolás kritikája és tilalma nem jelentette azt, hogy JHWH jelenlétének, vezetésének és kultikus tiszteletének ne lettek volna érzékelhető jelei. Jelenlétének ezeket a jeleit azonban maga JHWH adta és rendelte. A pusztai vándorlás során a tűzoszlop és felhőoszlop a népével együtt haladó és övéit vezető JHWH jelenlétének a kettős szimbóluma, mely kapcsolódik JHWH-nak a sínai teofániában történő jövetelet kísérő jelekhez, a tűz és a felhő jelenségéhez (Kiv 24,17–18). Sőt, JHWH azt is elrendeli Mózesnek, hogy jelenlétének jeleként készítsen sátrat azon minta szerint, amelyet Ő mutat majd neki: „Készíts nekem szentélyt, hogy közöttük lakjam” (Kiv 25,8). E szentélynek, s benne JHWH jelenlétének általa elrendelt különleges jele a törvény ládája, benne az Isten által adott törvény tábláival, rajta az aranyból készült engesztelés táblájával, melyre a kiterjesztett szárnyú és egymás felé forduló két kerub tekint. Az ígélet szerint: „Ott fogok veled találkozni, s törvény ládáján álló két kerub között, az engesztelés táblájáról közlöm veled mindazt, amit általad Izrael fiainak mondani akarok” (Kiv 25,22). A szöveg hangsúlyozza, hogy minden JHWH rendelkezése szerint történik: a kultikus tárgyak (találkozás sátra, bizonyosság ládája, engesztelés táblája, a sátor teljes berendezése) készítése, a mesterek kiválasztása, a szolgálattevő papok felszentelése, szolgálatuk végzésének a rendje. A sínai szövetségkötés elbeszélésének középpontjában az a kérdés áll, hogy miként valósulhat meg valóban JHWH jelenléte és vezetése népe körében. Erre a kérdésre kettős válasz születik, egy negatív és egy pozitív. Az aranyborjú története (Kiv 32) a negatív válasz. Bemutatja, hogyan nem valósulhat meg az isteni jelenlét: az ember nem tudja biztosítani magának JHWH jelenlétét a maga által kitalált és elkészített kultikus képi ábrázolás és a hozzá kapcsolódó ünnep révén, sőt ezzel bünt követ el. A pozitív válasz (Kiv 25–31; 34–40): maga JHWH határozza meg jelenlétének közvetítőit: Mózeset, a törvényt, a kultikus szimbólumokat, eszközöket, a kultusz rendjét és személyzetét. Ebben a rendelkezésben figuratív képi ábrázolás ugyan nem szerepel, de JHWH láthatatlan jelenlétére utaló és

Bölcsesség könyvének szerzője hangsúlyozza, hogy az ember vagy állat alakja szerint formált kultikus isten-képek tehetetlenek, az istenekkel azonosított képekhez imádkozni balgaság (Bölcs 13,10–19).

a kultuszban használt szimbólumok igen (sátor, szövetség ládája, engesztelés táblája, hódoló kerubok).¹²

A második megjegyzésünkkel arra a bibliai hagyományra szeretnénk röviden utalni, amely szerint kiválasztott prófétáinak JHWH látomásban megmutatkozik, melynek nyomán ezek a próféták beszámolnak arról, hogy látták az Urat.¹³ A JHWH jelenlétét közvetítő kultikus szimbólumok rendelkezéséhez hasonlóan, itt is maga JHWH ad önmagáról, jelenlétéről a prófétáknak jelet, mégpedig képszerű jelet. Ezek a látomások többnyire meghíváslátomások, melyekkel JHWH kinyilvánítja jelenlétét, hitelesíti a próféta küldetését és a látomáshoz kapcsolódó szavával meghatározza a próféta feladatát. E látomásoknak valamilyen képi tartalma van, maga JHWH közöl képbe öltöztetett kinyilatkoztatást önmagáról a prófétának. Ugyanakkor e képszerű látomások sajátosak, amennyiben nem írják le pontosan, nem ábrázolják JHWH-ét, inkább csak képszerűen érzékeltetik az Úristen tevékenységét, méltóságát, szentségét, dicsőségét. A JHWH-tól adott kultikus szimbólumokhoz hasonlóan teljes mértékben megőrzik Isten transzcendenciáját. Ilyen Ámosz látomása (Ám 7,7; 9,1) vagy Jimla fia, Michajehu látomása (1Kir 22,19). De ilyen Izajás próféta templomi meghíváslátomása is (Iz 6,1–13). Jóllehet hangsúlyozza, hogy látta JHWH-t (6,1,5), de valójában nem őt magát írja le, hanem trónszékét, királyi uszályát, udvartartását, összességében királyi méltóságát. JHWH képszerű látása legkidolgozottabb és legrészletesebb formában Ezekiel meghíváslátomásában jelenik meg, aki a zafirkőhöz hasonló égboltozat felett álló trónfélén, a magasban egy emberhez hasonló lényt lát, akit fényesség, tűz és szivárványhoz hasonló ragyogás vesz körül (Ez 1,26–28). A képi látás konkrétsága dacára a prófétai látomásban megőrződik JHWH transzcendenciája. Ezt jelzi, hogy a próféta következetesen hasonlító módban beszél („olyan volt [...] mint”, „mintha”, „hasonló”), mely jelzi a képi látás közvetítette megismerés határait. Az emberhez hasonló lény, vagyis Isten ábrázolása valójában elmarad. A próféta a látomás végén pedig óvatosan JHWH

¹² A Számok könyve szerint (Szám 21,4–9) a pusztai vándorlás során egy alkalommal JHWH figuratív ábrázolás, a tüzes kígyó/rézkígyó készítésére szólítja fel Mózeset, aki teljesíti a rendelkezést és póznára teszi a rézkígyót. „Akit megmarta a kígyók, de föltekintett a rézkígyóra, az életben maradt” (Szám 21,9). A rézkígyót az izraeliták magukkal vitték, később azonban babonás tiszteletben részesítették, végül Hiszkija (Kr.e. 716–687) király megsemmisítette (2Kir 18,4). A történet példa arra, hogy a JHWH által rendelt figuratív-képi ábrázolás is lehet olyan szimbólum, mely JHWH üdvözítő cselekvésének eszköze lehet. A rézkígyó későbbi története pedig arra példa, hogy egy új történeti-vallási kontextusban – kánaánita istenségek tiszteletének veszélye – miként változhat meg egy eredetileg Isten által rendelt vallási szimbólum értelmezése és vezethet helytelen vallásyakorlathoz.

¹³ Megjegyezzük, hogy általában a prófétai látomások „tárgya” nem maga Isten, hanem JHWH jövőre vonatkozó tervei, döntései, a történelem eseményei.

dicsőségének a megjelenéséről beszél (Ez 1,28). Ezekiel látomása hagyománytörténetileg kapcsolódik a sínai szövetségkötés két elbeszéléséhez. Egyfelől ahhoz az tapasztalathoz, amikor a kiválasztott hetven vén Mózes, Áron, Nadab és Abihu társaságában Izrael Istenét látja a Sínai hegyen (Kiv 24,10). Másfelől Mózes istentapasztalatának azon értelmezéséhez, amely szerint Mózes láthatta JHWH alakját (Szám 12,8: *temúnah*). A látomás alapvető funkciója is ugyanaz mindhárom esetben. Ahogy Mózeset és a hetven vént küldetésében a különleges JHWH-látomás tapasztalata hitelesíti a nép előtt, úgy Ezekielt is. Mindhárom látomás-elbeszélés a papi írás fogság utáni redakciórétegéhez tartozik, mely a legkövetkezetesebben hangsúlyozta a képtilalom érvényét, s azt kiterjesztette mindenfajta kultikus ábrázolás tilalmává (Lev 19,4; 26,1; Kiv 20,4; MTörv 4,16köv).¹⁴ Úgy tűnik, hogy éppen a JHWH abszolút transzcendenciáját biztosítani hivatott szigorú képtilalom tette lehetővé és egyben szükségessé JHWH immanenciájának újbóli, transzcendenciáját nem csorbító állítását. Mintha a próféta Istentől ajándékozott képszerű látomása Istenről határt szabna a szigorú képtilalom abszolút igényének, mely annyira hangsúlyozza Isten elképzelhetetlenségét, hogy minden képszerűt méltatlannak ítél Istenhez.¹⁵

A képszerűség eleme előtérbe lép a fogság utáni apokaliptikus irodalomban. Itt is érvényes azonban a megállapítás, hogy az apokaliptikus látnok látomásának elsődleges tárgya nem maga Isten, hanem Isten titkai, döntései, a jövőbeli történelmi események. Dániel éjjeli látomása Istenről, melynek egyes elemei Ezekiel meghíváslátomásának mozzanatait idézik, kivételnek számít. Kivételes egyrészt azért, mert maga Isten is tárgya a látásnak. Másrészt azért, mert figuratív módon jelenik meg Isten alakja: a történelem gonosz erőit megjelenítő vadállatokkal szemben különleges emberi-királyi alakként. Dániel Istent mint a napok/évezredek Ősöregjét (arámul: *Attik Jómin*) látja tüzes királyi trónon ülve, igazságos ítélethozatalra készen, fehér ruhában, tiszta fehér hajjal (Dán 7,9; 7,13.22), melyek Isten örökkévalóságának szimbólumai. Ezekieléhez hasonlóan azonban Dániel látomásában is maximálisan megőrződik Isten abszolút transzcendenciája és egyetlensége a látomás képszerű-figuratív természete dacára. Összességében megállapíthatjuk, hogy JHWH jelenlétének érzékelhető jelei és a JHWH látásáról szóló szövegek is maximálisan megőrzik JHWH alteritását, követik a *jelenlét és a meg nem mutatkozás egyidejűségének*¹⁶ monoteista alapelvét.

¹⁴ DOHMEN (2012) i.m. 109–111.

¹⁵ Uo. 118.

¹⁶ A kifejezést Eckhard Nordhofentől kölcsönzöm. NORDHOFEN i.m. 57–67.

